

ULUSLARARASI SEMPOZYUM
INTERNATIONAL SYMPOSIUM

DÜNYADA MEVLÂNÂ İZLERİ
ON THE TRACES OF MAWLÂNÂ JALÂL AL-DÎN RÛMÎ
IN THE WORLD

13-15 Aralık 2007 / December, 13-15, 2007
KONYA / TÜRKİYE / TURKEY

BİLDİRİLER/PAPERS

KONYA / 2010

SÜ Mevlâna Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları:

Yayın No: 5
Bildiriler Serisi No: 2

ISBN 978-975-448-195-2

- * Kitapta yer alan bildirilerin bilim ve dil sorumluluğu yazarlarına aittir.
- * Bildiriler sunum sırasına göre kitapta yer almıştır.
- * Kitaptaki yer alan bildiri metinlerinden kaynak göstermek şartıyla alıntı yapılabilir.

Baskı: Selçuk Üniversitesi Matbaası
KONYA / 2010

* Bu Bildiri kitabı SÜ Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından "SÜ Mevlâna Araştırma ve Uygulama Merkezi Mevlâna Kitaplığı-Kitap Yayını" başlıklı 09301001 numaralı Altyapı Projesi çerçevesinde desteklenmiştir.

© Selçuk Üniversitesi
Mevlâna Araştırma ve Uygulama Merkezi
www.mevlana.selcuk.edu.tr
e-mail: mevlana@selcuk.edu.tr

KÜTAHYA MEVLEVÎHÂNESİ VE MEVLEVÎ KÜLTÜRÜ AÇISINDAN KÜTAHYA

Nuri ERBAY *

ÖZET

Millî kültürü meydana getiren ve devam ettiren mekânlar şehirlerdir. Kütahya, Selçuklu, Germiyanoglu ve Osmanlı devirlerinde millî kültür ve sanatın yanı sıra bilimin de gelişmesinde önemli bir şehir olmuştur. Ayrıca Kütahya, Mevlevîliğin tesis edilmesi, gelişip kök salmasında mühim bir yere de sahiptir. Bugün "Dönerler Camii" olarak isimlendirilen Kütahya Mevlevîhânesi, Mevlevîlik kültürü açısından önemli bir merkezdir. Bu mevlîhânenin kurucusu Ergun Çelebi'dir. Kütahya Mevlevîhânesi, önemli Mevlevî Dede'leri yetiştirmiştir. Bu kişiler, öncelikle İstanbul olmak üzere diğer şehirlerde de Mevlevîliğin yayılmasında oldukça etkili olmuşlardır. Bunlardan biri olan Ebubekir Dede, Yenikapı Mevlevîhânesi'nin idaresinde bulunmuştur. Ebubekir Dede ailesinin buradaki idaresi, 1925 yılına kadar sürmüş, ailenin bir başka kolu da Galata Mevlevîhânesi'nde hizmette bulunmuştur. Ayrıca Klasik Türk edebiyatı açısından önemli bir isim olarak kabul edilen şâir Mustafa Sakıp Dede de 18. yüzyılın başlarında, kırk altı yıl Kütahya Mevlevîhânesi'ni idare etmiş bir diğer isimdir.

Kütahya'da Mevlevî kültürü, KÜMAKSAD'ın (Kütahya Mevlâna Araştırma Kültür Sanat Derneği) faaliyetleri, Kütahya gezekleri, Mevlevî musikisine ait enstrümanların imâli ve Çelebî ailelerin mevcudiyetleri ile yaşamaya devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kütahya, Kütahya Mevlevîhânesi, Ergun Çelebi, Mustafa Sakıp Dede, Ebubekir Dede, Hazar Dinarî Mescidi, Dönerler Camii, Gezek

* KÜMAKSAD Kütahya Mevlâna Araştırma Kültür Sanat Derneği

KUTAHYA MAVLAVIKHANE AND KUTAHYA IN POINT OF MAWLAVÎ CULTURE

ABSTRACT

Cities are places that perpetuate and constitute the national culture. Kütahya became a very important city at the science development as well as national culture and art at the ages of Seljuk Empire, Germiyan's son Sultanate and the Ottoman Empire. Furthermore, Kütahya also have a major role in the establishment and on the development of Mavlevism. Kütahya Mavlavikhane's (Lodgeused – olabilir) which is called "whirling mosque" presently is a very important center in point of Mavlevism culture. This Mavlavikhane's founder was Ergun Çelebi. Kütahya Mavlavikhane brought up significant Mavlevi dervishes. These persons were very effective in increasing the spread of Mavlevism in the other cities as well as İstanbul. One of them was Ebûbekir DEDE was presented at managerial duties at the Yenikapı Mavlavikhane. Furthermore, poetry Mustafa Sakıp DEDE Who was accepted in point of Classic Turkish Literature guided the Kütahya Mavlavikhane about forty six years. Mavlevi culture in Kütahya has continued by KÜMAKSAD's activities (Kütahya Mevlâna Studies Culture And Art Association), production of Mavlavi musical instruments, Kütahya Gezek's and existance of Çelebi families.

Key Words: Kütahya, Kütahya Mawlavikhane's, Ergun Çelebi, Mustafa Sakıp Dede, Hazar Dinarî Mosque, Dönerler Mosque, Gezek

Her medeniyetin belirli bir şehir anlayışı vardır. Şehir, kültürün yaşaması ve yaşatılması için önemli bir unsurdur. Anadolu coğrafyasında en eski yerleşim merkezlerinden biri olan Kütahya, Selçuklu, Germiyanoğlu ve Osmanlı dönemlerinde bilim, kültür ve sanatın gelişmesine önemli derecede hizmet etmiştir.

Germiyan ailesinden Süleyman Şah ve Sultan Veled'in torunu Devlet Hatun'un Yıldırım Bâyezid ile evliliği sırasında, Kütahya, Germiyanoğulları tarafından Osmanlı'ya çeyiz olarak verilir. Bu durumun, Osmanlı devlet ve toplum hayatında mühim tesirleri görülür. Bu tesirlere misal olarak, Sultan Mehmed'e, "Çelebi" unvanının verilmesi ya da Fatih Sultan Mehmet'ten sonra, tahta geçen sultanların kılıç kuşanma törenlerinde Mevlavî büyüklerinin hazır bulunarak kılıç kuşatma merâsimine bizzat nezâret etmiş olmaları gösterilebilir.

Sultan Veled, kızı Mutahhara Hatun' u Germiyanoğlu Süleyman Şah (ö.1387) ile evlendirmiştir. Mevlevî, Osmanoğulları ve Germiyanoğulları' na ait kaynaklarda bu evlilik ve kişilerle ilgili, birbirini tarih açısından tamamlayan bilgiler bulunmamakla birlikte böyle bir izdivâcın varlığı da inkâr edilemez.

Anadolu'nun birçok şehrine halifeler gönderen Sultan Veled'in, Hz. Mevlâna gibi bir mutasavvıfın ortaya koyduğu vahdet telakkîlerini ve fikriyâtını, rahatlıkla kabul edebilecek bir altyapıya sahip olan ve kızı Mutahhara Hatun'un da yaşadığı bu beldeyi göz ardı etmesi düşünülemez.

Sultan Veled'in Farsça Divan'ında (Divân-ı Sultan Veled, neş: F. Nâfiz Uzluk, İstanbul, 1941, s.550) Kütahya'nın insanını ve tabii güzelliklerini methettiği bir gazeli vardır.

Bu gazele dayanarak, Sultan Veled'in Germiyan Beyliği döneminde Mevlevîliği yaymak amacıyla Kütahya'ya geldiği de söylenebilir.

“Ne-bâşed hem-çü Kûtâhiyye şehri

Hunuk ânkes ki der vey nişest şehri”

Mısraları ile başlayan gazelin anlamını günümüz Türkçesi ile vermeye çalışalım:

Kütahya gibi bir şehir olmaz.

Ne mutlu Kütahya'da bir ay oturana.

Talihi olup da iki ay oturacak olan birisi, ondan hesapsız istifâde eder.

Kütahya, bir güneş gibidir. Her tarafı yüzdür ve o yüzdün, karanlığı yoktur.

Güzellikte cennete benzer. Yâ Rab! Ona eziyet, sıkıntı ve kahır gösterme.

Hiç, kusursuz bir güzele zehirli bir şerbet içirilir mi?

Onun her köşesi bir bağ ve bahçedir. Her tarafından pınarlar ve nehir akmaktadır.

Onun, duvar içine alınmış, muhafaza olunmuş güzel bir kalesi vardır.

Onun gibi, dünyada hiçbir şehir görülmemiştir.

Böyle güzel şehre, bin Herat ve bin Merv fedâ olsun.

Sultan Veled de, onun güzelliği belli olunca herkesin yanında onun övgüsünü açıkça söylemektedir.

Kütahya'da XIV. yüzyılın ortalarında, Celâleddin Ergun Çelebi'nin şeyhliğinde Kütahya Mevlevîhânesi kurulmuştur. Erguniyye

Mevlevîhânesi olarak da bilinen Kütahya Mevlevîhânesi, Mevlevîliğin Osmanlı coğrafyasında hızla yayılmasında önemli bir yere sahiptir. Ergun Çelebi, Mevlâna'nın üçüncü göbekten torunudur. Esrar Dede'nin Tezkire-i Şuarâ-i Mevlevîyye ve Sakıp Dede'nin Sefine-i Nefise-i Mevlevîyye adlı eserlerinde kendisi hakkında geniş bilgi yer alan Celâleddin Ergun Çelebi, Sultan Veled'in kızı Mutahhara Hatun ile Germiyan Beyliği'nin kurucusu Yakub Bey'in torunu İlyas Paşa'nın oğludur. Nesli bir yandan Mevlâna'ya, bir yandan da Germiyan Beyliği'ne dayanmaktadır.

Celâleddin Ergun Çelebi, 700/1301 yılında doğmuş ve 730/1330 senesinde, Kütahya Mevlevîhânesi postnişini olmuştur.

Çevresinde, alçakgönüllülüğü ve gönülleri fetheden mizâcî ile tebarüz eden Celâleddin Ergun Çelebi'nin bu vasıfları, Orta Asya ülkelerine kadar yayılmış, İshak Fakîh, Şeyh Ahî Erbasan, Ahî Evren ve Ahî İzzeddin gibi kimseleri Kütahya'ya çekmiş ve ondan feyz almalarını sağlamıştır. Hatta bu kişiler O'na, kabirlerinin Ergun Çelebi'nin türbesine yakın olmasını da vasiyet edecek kadar hayranlık ve muhabbet duymuşlardır.

Celâleddin Ergun Çelebi'nin, İşaretü'l-Beşere ve Gencnâme isminde iki manzum eseri bulunmaktadır. Ayrıca Arapça ve Farsça tasavvufî vecizeler hükmünde olan kırk kadar sözü de Mustafa Sâkıb Dede tarafından toplanıp şerh edilmiştir. İşaretü'l-Beşere, Mevlevî mukabelelerindeki Sultan Veled devrinden, selam rumuzlarından, insan-ı kâmilin, şeyh ve mürşidin özelliklerinden bahseden bir eserdir.

Kırk beyitten oluşan ve Mesnevî nazım şekliyle kaleme alınan Gencnâme'nin ilk beyti şöyledir:

Nedür ol genc-i pinhân kim hemîşe kubbesi devvâr
Zemînin eylemiş yek-nokta üzre dest-i hikmet-kâr

Hikmetli bir elin, zeminini bir nokta kıldığı o gizli hazine nedir? (ki) her zaman kubbesi dönüp durmaktadır.

Celâleddin Ergun Çelebi, hizmetini, Kütahya fâtihî Hazar Dinarî'nin, Ulu Camii yakınında yaptırdığı mescidde başlatmış ve vefâtında da buraya defnedilmesini vasiyet etmiştir. Günümüzde, "Dönerler" adı da verilen Mevlevîhâne, Eydemir Hamamı'nun yanında ve Ulu Camii'nin doğu tara-

finda yer almaktadır. Ergun Çelebi'nin buradaki görevine, ölüm tarihi olan 775 / 1374 yılına kadar devam ettiği bilinmektedir.

Tezkire-i Şuârâ-yı Mevlevîyye'de (Esrar Dede, Tezkire-i Şuara-i Mevlevîyye, İnceleme-Metin, Haz. İlhan Genç, Ankara, 2000, s.96-105) Ergun Çelebi'nin ölümüne şu beyitlerle tarih düşürülmüştür:

Hazreti Sultân Ergûn-ı Velî
Bezm-i vasl-ı asla itdi hoş-hırâm

Ya'ni zâhirde bütûnı gösterüp
Kıldı bâtında zuhûra ihtimâm

Pes lisânü'l-gayb târihin didi
Rabbihî'l-Mevlâ dâ'î dâru's-selâm

Hazar Dinârî Mescidi, Erguniyye Mevlevîhânesi'nin çekirdeği olarak kabul edilmektedir. Eski Hazar Dinârî Mescidi'nin içinde, Ergun Çelebi ve yakınlarına ait olduğu bilinen on dört sanduka, batısında da hazire yer almaktadır. Şu an türbe olan bu mescidin bânisi Hazar Dinârî'nin, Kütahya'da Hıdırlık, Balıklı ve Saâdeddin Camii'lerini yaptırdığı da bilinmektedir.

Bu mescidin doğusuna, bugünkü Mevlevîhâne inşa edilmiştir. XIV. yüzyıl ortalarında yapılan Mevlevîhâne, 1812, 1841, 1959 ve 2004 yıllarında tamir görerek bugünkü şeklini almıştır. Mevlevîhâne'nin güney tarafında, önceleri mutfak, derviş hücreleri, meşruta ve diğer birimler bulunuyordu. Mutfak önündeki alanda bulunan yedi katlı, sanatlı olan çeşmenin yerinde, şimdi bir şadırvan vardır. Kütahya Mevlevîhânesi, 1959'da Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından, aslına sadık kalınarak restore ettirilmiştir.

Erken dönem Mevlevîhânelerinin önem taşıyan eserlerinden olan Kütahya Mevlevîhânesi, 1925'ten sonra, depo vb. olarak kullanılmış ve ancak 1959 yılında gördüğü tamirattan sonra hizmet verebilen bir cami haline getirilebilmiştir. Kütahya Mevlevîhânesi'nin etrafındaki bölümler, daha sonraki zamanlarda yıkılmıştır. Bugün, batısında hazire ve güneyinde de kesme taştan inşa edilmiş aşevi kalmıştır. Geçtiğimiz günlerde, hazirenin batısında kalan bir çeşme ve çeşmenin yanına da maalesef bir yeraltı tuva-

leti yapılmıştır. Ayrıca halen park olan dedegân evlerinin bulunduğu bölüme, ahşap portatif dükkânlar kurulmuştur.

Giriş kapısının üstünde bulunan, "Yâ Hazreti Ergûn" yazılı çini levha, Halil Mahir tarafından kaleme alınmıştır. Daha üstte bulunan "Yâ Hazreti Mevlâna" yazısı Çinici Ahmet Şahin'e aittir.

Mevlevîhâne'nin ortasında bulunan dâire şeklindeki alan, semâ merâsimlerinin yapıldığı meydandır. Semâhâne alanını çevreleyen iki bölüm, derviş ve Mevlevî muhibleri için, seyir mekânı olarak yapılmıştır. Cumhuriyet kapısının sağından, üst kata çıkan merdivenlerde mutribân mahfili bulunmaktadır. Daha üstteki kısımlar da, kadınların sema merasimlerini seyredebilmeleri için inşâ edilmiştir. Dışarıdan buraya ayrıca merdiven vardır.

Semâ alanının çevresindeki sekiz direk üzerinde, Mevlevî sikkeleri, "Muhammed Celâleddin Rûmî Kuddise sırruhû Yâ Hazreti Mevlâna", Ashab-ı Kehf ve Kıtmir yazıları mevcuttur. Kubbe kasnağında, Ayete'l-kürsî ve devamında "Lâ ikrâhe fi-ddin" âyeti ile hattın ketebesini Ahmed Mahir Tekfurdağızâde Kütahyavî 1254/1838-1839 yazılıdır.

Kubbede ise, Allah, Muhammed, Dört Halife, Hz. Hasan ve Hüseyin'in isimleriyle ihlâs suresi yazılıdır. Kubbe direkleri arasındaki kuşakta Türkçe bir rubâî ve altı beyitten müteşekkil Farsça bir şiir, sekiz defa tekrar edilmiştir:

Ey kâşif-i esrâr-ı Hüdâ Mevlâna
Sultân-ı bekâ şâh-ı fenâ Mevlâna
Aşk itmededür hazrete böyle hitâb
Mevlâ-yı gürûh-ı evliyâ Mevlâna

*Ey ilahi sırların keşfedicisi Mevlâna!
Bekâ yurdunun sultanı, fenâ mülkünün şâhı Mevlâna
Aşk, sana böyle hitap etmektedir.
Ey evliyâ topluluğunun Mevlâsı Mevlâna*

Farsça beyitlerin günümüz Türkçesi ile anlamı şöyledir:
*Bilir misin semâ nedir? Belâ (evet) sesini işitmek
Hakk'a ulaşıp kendini kendinden almaktır.*

*Bilir misin semâ nedir? Varlıktan habersiz olmak
Mutlak fânîlik içinde, ebedîlik zevkini tatmaktır.
Bilir misin semâ nedir? Yakûb'un derdine devâyı,
Yûsuf'un gömleğinin kokusunda bulmaktır.
Bilir misin semâ nedir? Semâ, Musa'nın âsâsı gibidir.
Firavun'un bütün sihirlerini, zamanla kendine çekmektir.
Bilir misin? "Benim, Allah ile hususi bir ânım vardır."
Sözünün sırrına mekânsız ve aracı olmadan ermektir.
Bilir misin semâ nedir? Şems-i Tebrizî misâli,
Gönül gözünü açarak mukaddes nurları görmektir.*

Türkçe rubâî ve ilk Farsça beyit hâriç olmak üzere geriye kalan beş beytin, İstanbul Yenikapı Mevlevîhânesi'nde de levhâlar halinde bulunduğu bilinmektedir. Ancak Yenikapı Mevlevîhânesi'ndeki bu levhalar 5 Eylül 1961 akşamı çıkan yangında kaybolmuştur.

Erguniyye Mevlevîhânesi'nin tamir kitabelerinden 1812 ve 1841 yıllarında tamir ettirildiği anlaşılmaktadır. Dört beyitten meydana gelen birinci tamir kitabesi şöyledir.

1. Fürûğ-ı Şems ü himmet Mevlâna Hâlet Efendi kim
Tecellî-bahş-ı ta'mîr oldu bu dergâh-ı pür-hûne
2. Olup bu bâbdan girdikte mûtû sırrına mazhar
Nazar kıl haşr ü neşre tut kulağın nağme-i sûra
3. Dem-â-dem dinle gel yâhû kudûmû nutribi nâyı
Semâ et dilde tevhîd-i ilâhi belde tennûre
4. Makâm-ı evcden âyini okurlar Kudsiyâ târih
Hele bu Mevlevî dergâhı döndü beyt-i mâmûre
H. 1227/ M.1812

Halet Efendi, Mevlâna ve Şems'in himmetleriyle bu mekânı güzel bir şekilde tamir etti. İnsan, kapıdan girdiği zaman, burada ölmeden önce ölmek sırrına maz-

har oluyor. Hesaba çekileceğin günü düşün ve Sûr'un sesine şimdiden kulak ver. Daima kudüm ve ney çalanları dinle. Beline tennure giy ve tevhid söyleyerek semâ et. Burada âyinler okunmaktadır. Tarih beyti: Bu Mevlevî dergâhı, yaşanabilecek güzel bir ev haline geldi.

İkinci tamir kitâbesi de şöyledir:

1. Kutb-ı âlem gavs-i a'zam pâdişâh-ı muhterem
Şâh-ı Mansûru'l-âlem şevketlü Han Abdülmecîd
Câlis-i evreng-i şevket ol Şâh-ı mâlik-i nikâb
Cûd-ı lutfuyle eder şâhân-ı âfâk-ı abîd
2. Ol şehinşâh-ı selîmü'l- kâlb âdil meşrebin
Çekdi nev- tedbîr adlî, zulme bir ser-sedîd
Kıldı tazîmât ile ma'mûr mülk-i milleti
Buldu dünyâ intizam hâli bir vefk-i ümîd
3. Âlemi kıldıkca i' mâr ol şehinşâh-ı güzîn
Hak Taâlâ ömrünü ikbâlini kılsın medîd
Eyleyüp ervâh-ı ehllullah'a kamed-ihtirâm
Bir sürü dergâhların tecdîd kıldı bir mezîd
4. İşte ezcümle Kütahya Mevlevî Dergâhının
Tarh-ı dürr-i semende letâfet gün gibi oldu bedîd
Şâd olur Ruh-ı Cenâb-ı Mevlevî ol şâhdan
Böyle bir dürr ki kılındı ahd-ı lutfûnda cedîd
5. Buldı Kütahya zihî bu dergâhı zîb ile tâm
Mısra-ı zîbâsı oldu tâm tarîk-i müfid
Resm-i diğerde dedim târîh-i bâlâsın Azîz
Kıldı pâk icâd bu dergâhı Han Abdülmecîd
H. 1257/ M.1841

Âlimlerin kutbu, yardımcısı olan değerli kişi Sultan Abdülmecîd, tahta oturduğu zaman kötülükleri ortadan kaldırdı. Muhtaçlara cömertçe yardım etti. O şahların şahı, yumuşak kalpli adaletli sultan, milletin mülkünü inar etti. Ümit edilenden daha çok ülkeye hizmet etti. Hayırlı hizmetlerine devam ettiği sürece, Allah, Onun sultanlığını ve ömrünü uzatsın. Sultan Abdülmecîd Han, Allah dostlarının hatırlarını sayıp çok sayıdaki dergâha bir yenisini daha eklemiş oldu. Kütahya Mevlevî Dergâhu incilerle süslenerek güneş gibi ortaya çıktı. Mevlevî büyüklerinin ruhu şâd olsun. Kütahya, Abdülmecîd Han sayesinde, çok süslü, şâhane bir Mevlevî mekânına kavuştu.

Mevlevîhânenin bir diğer farklı özelliği de Semâhâne'nin tam ortasında, bir kuyu bulunmasıdır. Bu kuyudan çıkarılan su, halk arasında şifâli kabul edilir. Mevlevîhânenin kapalı olduğu yıllarda suyun çekildiği ve cami olarak ibadete açıldığı yıllarda da tekrar akmaya başladığı anlatılmaktadır.

Caminin giriş kapısının dış üst tarafındaki camlı bölüm, minare olmadığı için ezan okuma yeri olarak düşünölmüştür.

"Mevlevîhâne Kütüphanesi'nin Kütahya'daki medrese ve tekke kütüphaneleri içinde önemli bir yeri vardır. Konya Mevlâna Müze Arşivindeki (KMMA) bir belgeye göre 1277/1861 tarihinde buraya Kütahya'daki Mevlevîhâne kütüphanesi kitaplarının bir listesi Hasan Ulvî Dede tarafından verilmiştir. Bu belgeye göre bu kitapların bir kısmı Mustafa Sâkîb Dede ve evlatları; bazıları Küçük Arif Çelebi ve evlatları; bazıları da Kütahya vali ve paşaları tarafından temin edilmiştir. Bu belgede kitapların, mütalâa edilmek ve dışarıya çıkarılmamak şartıyla kütüphaneye bağışlandığı; 276 kitabın hepsinin mevcut olup muhâfaza altında olduğu belirtilmiştir. Kitapların bir kısmı sonradan Kütahya Vahit Paşa Kütüphanesine devredilmiştir. Çoğunluğu bu kütüphanede 1377-1661 demirbaş numaraları arasında kayıtlıdır. Bunların dışında şahısların elinde kütüphaneye âit kitaplar mevcuttur, bazıları da satılmıştır.

Mevlevîhâne vakıfları Ergun Çelebi'den önce kurulmaya başlanmış, son asra kadar da desteklenmiş ve gelişmiştir. Germiyan Beyi II. Yakub Bey tarafından, vakıflarından Mevlevîhâne için ayrılan 5000 kuruş nakit, vakfın diğer gelirlerine eşittir."(Abdurrahman DOĞAN, Erguniyye Mevlevîhânesi, Sır Yayıncılık ve Kütahya Belediyesi, s.40-46, İstanbul, 2006)"

Genel olarak tanıtılmaya gayret edilen Erguniyye Mevlevîhânesi'nden yetişen ve hizmet veren Mevlevî şeyhlerinden bazılarını da kısaca tanıtmak istiyoruz. Kütahya Mevlevîhânesi şeyhi ve "Sefine" müellifi Mustafa Sakıp Dede, Mevlevîlik ve divan edebiyatı açısından önemli bir isimdir. Mustafa Sâkîb Dede, XVIII. asrın başlarında, kırk sekiz yıl Erguniyye Mevlevîhânesi'ni idare etmiş, Kütahya'da Mevlevîliğin inkişâfında mühim hizmetleri olmuştur. Mustafa Sakıp Dede'nin "hizmet" redifli kasidesi çok meşhurdur. Bu kasidenin bir beyti şöyledir:

Gelmez kişinin rütbesine şemme-i noksân
Mâlen bedenen itneden ahabbına hizmet

Malen ve bedenen ahabbına hizmet etmek, kişinin rütbesine pek az bir noksan bile vermez.

Mevlevî kültür tarihinde önemli bir isim de Kütahyalı Ebubekir Dede'dir. Kütahya Mevlevîhânesi'nden yetişerek Yenikapı Mevlevîhânesi postnişini olmuştur. Ailenin buradaki hizmeti, tekke ve zaviyelerin kapatıldığı 1925 yılına kadar (180 sene) devam etmiştir. Ailenin bir başka kolu da Galata Mevlevîhânesi'nde hizmet etmiştir.

Yenikapı Mevlevîhânesi'nde takriben otuz sene postnişinlik yapan Ebubekir Dede'nin en büyük oğlu Ali Nutkî Dede, özellikle Şeyh Gâlib'in yetişmesinde etkili olmuş bir isimdir. Ali Nutkî Dede, babası Ebubekir Dede'nin 1175 yılında vefâtı üzerine, Konya'da bulunan Ebubekir İbn-i Arif Çelebi'nin tasdikıyla, daha on üç yaşında iken, Yenikapı Mevlevîhânesi'nde neyzenbaşılık gibi önemli vazifeler üstlenmiştir.

Ebubekir Dede'nin ortanca oğlu olan Abdalbâki Nâsır Dede, 1804 yılında Ali Nutkî Dede'nin vefatıyla Yenikapı Mevlevîhânesi'nde önce neyzen başı daha sonra da şeyh olmuştur. 1765-1821 yılları arasında yaşayan Nâsır Dede, en başta İsfahan ve Acembûselik makamlarında bestelediği iki büyük Mevlevî ayini ile tanınmıştır. Kendisi daha ziyade matematik ile mûsikî arasındaki ilişkileri çok araştırmış ve bu konuda o devrin otoritesi sayılmıştır. "Tedkik ve Tahkik", "Tahrîriye" gibi mûsikî risaleleri yazmıştır. Ayrıca bir Türk notasının da mucididir. III. Selim'e ait Sûzidilâra Âyinle diğer pek çok eseri, bu tarz nota ile yazarak, adı geçen risâleye ekleyerek

padişaha sunmuştur. “Şerh-i Şâhidi”, “Terceme-i Menâkıb-ı Ârifin” ve “Divan-ı Eş’ar” adlı eserleri de mevcuttur.

Mûsikî tarihimize Kühî Dede adıyla geçen bir diğer Kütahyalı üstâd ise Abdurrahim Dede Efendi’dir. Meşhur Tezkere sâhibi Evrâr Dede ile aynı asırda yaşamıştır. Ebubekir Dede’nin üçüncü oğludur. Sağlığında ikinci Farâbî olarak şöhret bulmuştur. Aynı Mevlevîhânenin kudümzenbaşısı olarak yıllarca hizmet veren Kühî Dede, edebiyat sahasında da eserler vermiştir. Galata Mevlevîhânesi’nde Kudümzenbaşılık yapan meşhur mûsikî âlimi ve bestekâr Derviş Mehmed ile Musâhip Seyyid Ahmed Dede’yi yetiştiren yine Abdurrahim Dede’dir.

Abdürrahim Dede’nin kardeşinin oğlu Recep Hüseyin Hüsnü Dede, dokuz senelik şeyhliğini takiben 1830 yılında vefât edince, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhliğine Abdürrahim Dede geçmiş ve iki yıl bu vazifede kalarak 1832 senesinde göçüp gitmiştir.

Abdülbâki Nâsır Dede’nin küçük oğlu Osman Selahaddin Dede sonra da Mehmed Celâleddin Dede şeyh olmuştur. Mehmed Celâleddin Efendi, Tahirü’l- Mevlevî’nin hocasıdır.

Kütahya Mevlevîhânesi ile ilgili ismi zikredilmesi gereken iki önemli hanım ise Hacı Fatma ve Kâmile Hanımlardır.

Fatma Hanım, kısa süren bir evlilik sonrası tekrar evlenmemiş ve bütün hayatını hizmete adanmıştır. Kendisi “ümmü’l-fukârâ” olarak anılmıştır. Aynı zamanda şâir olan Fatma Hanım’ın bir divânının var olduğu bilinmektedir. Ancak bu esere şimdiye kadar rastlanamamıştır. Fatma Hanım’ın divânı hakkında Mustafa Nuri Dede, Said Hemdem Çelebi’nin Kütahya’ya geldiği yıllarda eserin çoğaltılmak üzere Konya’ya götürüldüğü ve geri gelmediği bilgisini verir.

Sultan Divânî yakaza halinde, Mustafa Sakıb Dede’nin Kütahya’ya geleceğini bildirmiş, Fatma Hanım müşâhadesinde kendisine gösterilen bu gencin Mustafa Sâkıb Dede olduğunu anlamış ve böylece Mustafa Sâkıb Dede kırk sekiz yıl sürecek şeyhlik vazifesine Fatma Hanım’ın himmetleriyle başlamıştır. Ayrıca Fatma Hanım, Mustafa Sâkıb Dede’yi terbiyesi altında bulunan (Hüseyin Çelebi’nin kızı) Havva Hanım ile evlendirmiştir. 1122/1710 yılında vefât eden Fatma Hanım’ın kabri, Mevlevîhâne türbesindedir. Mustafa Sâkıb Dede, Sefine’de Fatma Hanım’ın iki şiirine yer vermiş ayrıca Fatma Hanım’ın vefâtıyla ilgili olarak da bir şiir yazmıştır.

Kâmile Hanım ise Küçük Ârif Çelebi’nin kızıdır ve ilk Mesnevîhân kadınlardandır. Kütahya’da yüzü örtülü olduğu halde mesnevîhânlık göre-

vini ifâ etmiştir. Bu yıllarda Kütahya Mevlevîhânesi'nin başında bilinen belli bir şeyh de yoktur. Mustafa Sâkıb Dede'nin, iffetinden, edebinden, fakirlere hizmetinden özellikle bahsettiği Kâmile Hanım'ın kabri de Ergüniyye Türbesi'ndedir.

Erguniyye Mevlevîhânesi'nden, tarih boyunca önemli Mevlevî şeyhleri yetişmiştir. Bunlar, Osmanlı coğrafyasında, başta İstanbul olmak üzere önemli kültür merkezlerinde Mevlevîliğin yayılmasında etkili olmuşlardır.

Kütahya Mevlevîlerinin de kıyafet ve teçhizatları ile askeri bir birlik teşkil ederek Kurtuluş Savaşı'nda, vatan savunmasında görev yaptıklarını da ayrıca belirtmemiz gerekir.

Konya Çelebileri, Kütahya Çelebilerini her zaman koruyup gözetmişler, sıkıntılarını kendi sıkıntıları bilmişlerdir. Konya Çelebilerinden F. Nafiz Uzluğ'un, Murat Sabri Ergun'a "Muhterem Çelebim!" hitâbı ile başlayan mektupları, bu durumu belgeleyen bir örnek sayılabilir.

Kütahya çelebilerinin şecerelerine dair ulaşabildiği her türlü bilgiyi değerlendirdikten sonra, "Kütahya Şehri" isimli eserinde İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Germiyanogullarına ait tespit etmiş olduğu soy şemasında Osmanlı Padişahları'ndan Çelebi Mehmed'in Devlet Hatun'un oğlu olduğunu göstermiştir.

Şecere; Mustafa Sâkıb Dede'nin Hanımı ve Ahmed Halis Dede'nin anesi Havva Hanım'a kadar şu şekilde gelmiştir: Mevlâna, Mehmed Bahâeddin Veled, Mutahhara Hâtûn, Şah Çelebi, Abâ Pûş Veli, Sultan Divanî, Şâh Çelebi, Destinâ Hanım, Mehmet Çelebi, Arif Çelebi, Veled Çelebi, Küçük Arif Çelebi, Kâmile Hanım, Hüseyin Çelebi, (Kız kardeşi Hacı Fatma Hanım), Havva Sultan, Şeyh Ahmed Hâlis, Abdurrahim Atâ Çelebi.

Abdurrahim Atâ Çelebi'den devam eden Kütahya çelebilerine ait soy şeması da bulunmaktadır. Bu şecereye göre Hz. Mevlâna'nın nesebi bir koldan Hz. Peygamber'e, diğer bir koldan da Hz. Ebu Bekir'e dayanmaktadır. Buna göre Kütahya çelebilerinin şeceresi şöyledir:

[Silsile-i Neseb-i Şerîf-i Hazret-i Mevlâna]

1. Fahr-i Âlem ve Seyyidü'l-Ümem Hâtemü'l-Enbiyâ Muhammed Resûlallah sallallahu aleyhi ve sellem 2. es-Seyyidetü'l- Kübra Fâtımatü'z-Zehrâ 3. Sultanuş-şühedâ ve imâmü'l- Hazret-i Hüseyin 4. Hazret-i İmâmü'l-Hümâm Zeyne'l-âbidîn 5. İmam Muhammed Bâkır 6. İmam Ca'fer-i Sâdık 7. İmam Mûsâ Kâzım 8. İmam Ali Rıza 9. İmam Muhammed Nakî 10. Seyyid Mûsâ et-Takî el-Medenî 11. Seyyid İbrahim es-Serahsî 12. Seyyid Abdullah Serahsî 13. Şerîfe Hâlisâ 14. Seyyid Abdullah Şemsü'l-

Eimme es-Serahsî 15. Şerîfe Firdevs 16. Hüseyin Hatîbî 17. Muhammed Bahâeddin 18. Mevlâna

1. Ebû Bekir es-Siddîk 2. Abdurrahman 3. Hammad 4. Mutahhar 5. Müseyyib 6. Sâbit 7. Mevdûd 8. Mahmûd 9. Ahmed Hatîbî 10. Hüseyin Hatîbî 11. Muhammed Bahâeddin Veled el-Belhî 12. Mevlâna Celâleddin Rûmî 13. Muhammed Bahâeddin Veled 14. Mutahhara 15. Hızır Çelebi Karahisârî 16. Abâ Pûş Bâlî 17. Sultan Dîvânî Mehmed Çelebi 18. Şah Mehmed Çelebi 19. Destinâ 20. Mehmed Çelebi eş-şehîr bi-Hakan-zâde 21. Arif Çelebi 22. Veled Çelebi 23. Küçük Mehmed Arif Çelebi ile Veled Çelebi 24. Veliyye-i Fâzîle ve mesnevîhân Kâmîle Hanım 25. Hüseyin Çelebi / Kız kardeşi Hâce Fâtîma Hanım 26. Havva Sultan [Eşi Mustafa Sâkîb Dede] 27. Eş-Şeyh Ahmed Hâlis Çelebi 28. Eş-Şeyh Abdurrahim Ata Çelebi.” (Doğan, Abdurrahman, Kütahya Erguniyye Mevlevîhânesi, s.102-103)

Abdurrâhim Atâ Çelebi’den sonra, oğlu Abdülkâdir Çelebi ve onun oğlu İsmail Hakkı Dede ile soy ağacı devam eder. Bugün Kütahya çelebileri, İsmail Hakkı Dede’nin oğulları Yahya Sâkîb Dede (d.1231), Seyyid Ali Rıza Çelebi (d.1231) ve İdris Hamdi Çelebi (d.1272) neslinden üç kolda devam etmektedir. Kütahya’da “Ergun”, “Kişioğlu”, “Özbudak” gibi soyadlarıyla süren bu ailelerde neseblerinin dayandığı şecereler bulunmaktadır.

Mevlâna soyuna ait müstesnâ asâleti, Kütahya’da yaşayan bugünkü “Çelebiler”de de görmek mümkündür.

Günümüz Kütahyasında Mevlevî kültürü ile ilgili kısaca malûmat da arz etmek isteriz: 2007 yılının Nisan ayında KÜMAKSAD yani Kütahya Mevlâna Araştırma Kültür ve San’at Derneği adı altında bir dernek kurulmuştur. Mustafa ÖZÇELİK, Ergun EREZ, Cemalettin ERGUN, Mustafa KALYON ve aynı zamanda Dernek Başkanı olan Rıza Tekin UĞUREL tarafından kurulan dernek “Hz. Mevlâna’yı tanımak, tanıtmak; anlamak ve anlatmak” maksadını taşımaktadır. Kurulduğu günden bu yana, KÜMAKSAD’ın faaliyetlerini kısaca sıralayacak olursak: Sempozyum, konferans ve paneller, Türk büyüklerini anma toplantıları, kültür ve edebiyat sohbetleri, tasavvuf mûsikîsi koro çalışmaları, tasavvuf mûsikîsi konserleri, Türk mûsikîsi enstrüman kursları, ebrû ve tezhip çalışmaları, Karagöz-Hacivat perde oyunu gösterileri, Ramazan ayında düzenlenen gençler iftarı, çocuk iftarı, ihtiyaç sahibi ailelere gıda-giyecek yardımları ve her hafta düzenlenen Mesnevî sohbetleri şeklinde ifade edebiliriz.

Kütahya 'da Mevlevî kültürünün yaşatıldığı diğer bir alan ise "gezek"lerdir. Özellikle uzun kış gecelerinde, her hafta başka bir evde tertip edilen yemekli toplantı olarak tarif edebileceğimiz Kütahya gezekleri, Mesnevî sohbetleri ve icrâ edilen ayin-i şeriflerle Mevlevîliğin yaşatıldığı ocaklardır.

Sonuç olarak Kütahya, camileri, medreseleri, hanları, hamamları, tekke ve türbeleri ile tarihî dokusunu bozmayan bir Türk-İslâm şehri olmasının yanında en önemlisi de tarih içinde kurulup var olan 72 âsitâne ve 14 Mevlevî tekkesinden birini ayakta ve capcanlı yaşatan bir şehirdir.

Teşekkürlerimi arz eder, hepinizi hürmet ve muhabbetle selâmlarım efendim.

BİBLİYOGRAFYA

- Arı, Ahmet, "Sakıp Mustafa Dede'nin Hayatı Eserleri ve Edebi Kişiliği" *Kütahyalı Şâirler Sempozyumu I*, Kütahya 2000.
- Doğan, Abdurrahman, *Kütahya Erguniyye Mevlevîhânesi*, Sır Yayıncılık ve Kütahya Belediyesi, İstanbul, 2006
- Eflâkî, Ahmed, *Ariflerin Menkıbeleri (Mevlâna ve Etrafındakiler)*, C.1 çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul, 1986
- Eflâkî, Ahmed, *Ariflerin Menkıbeleri (Mevlâna ve Etrafındakiler)*, C.2, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul, 1987.
- Erdoğan, Mustafa, "İstanbul'da Kütahyalı Bir Şeyh Ailesi Seyyid Ebubekir Dede ve Ahfadı" *İstanbul Araştırmaları 7*, Güz 1998, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1998.
- Esrar Dede, *Tezkire-i Şuara-i Mevlevîyye*, İnceleme-Metin, Haz. İlhan Genç, Ankara, 2000.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, *100 Soruda Tasavvuf*, İstanbul 1985.
- Güner, Hamza, *Kütahyalı Divan Şairleri, Halk Şairleri, Tekke Şairleri, Aşık ve Ozanlar*, Kütahya, 1967
- Güneş, Mustafa, *Gönül Çağlayanı Hazreti Mevlâna*, Kütahya, 2005.
- Sakıp Dede, *Sefine-i Nefise-i Mevlevîyye*, Mısır, 1283.
- Uğurel, Rıza Tekin, *Kütahya ve Mûsıkî, Yedi İklimi*, Kasım, 2005
- Uzluk, F. Nafiz, Germiyanoglu II. Yakup Beyin Vakfiyesi, *Vakıflar Dergisi*, S.VII, s.71-113.